

Розділ IV

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.3/7

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-66-1-77-82>

Данилевський Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Статтю присвячено аналізу перспектив розвитку інституту кримінального проступку в кримінальному праві України. Досліджуються основні напрями розвитку інституту кримінального проступку, виділяються окремі недоліки та прогалини кримінально-правової регламентації відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень. На підставі проведеного аналізу пропонуються зміни до чинного законодавства України, а також авторське бачення подальшого розвитку інституту кримінального проступку в кримінальному праві України.

Ключові слова: проступок; злочин; кримінальне правопорушення; відповідальність; покарання; кримінальний закон

Постановка проблеми. Визначення на законодавчому рівні поняття та кола кримінальних проступків стало логічним кроком реформування системи кримінального права та реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [1]. Вперше в кримінальному законодавстві незалежної України визначено поняття кримінального проступку, а адміністративне правопорушення віднесено до категорії кримінальних проступків. Проте не можна сказати, що з прийняттям законопроекту № 7279-д від 20.04.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2] вирішено всі питання, пов'язані із запровадженням кримінальних проступків, а реформування системи кримінальної юстиції завершено. Зміст цього закону викликає багато запитань, а тому є підстави стверджувати, що це лише перший крок на шляху реформування системи кримінального права в напрямку запровадження кримінальних проступків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання запровадження інституту кримінальних проступків розглядалися в роботах багатьох учених, серед яких варто назвати Д. С. Азарова, О. А. Банчука, Н. О. Гуророву, Н. М. Дмитрука, О. О. Дудорова, К. П. Задою, О. О. Книженко, І. Б. Коліушка, В. М. Куца, Н. А. Мірошніченко, А. С. Політову, В. О. Тулякова, Г. В. Федотову, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, О. М. Шармар, Н. М. Якименко, Н. М. Ярмиш та інших. Проте більшість праць цих авторів була опублікована до прийняття згаданого вище законопроекту, а тому в них не враховано відповідних законодавчих положень.

Метою цієї роботи є спроба проаналізувати подальші напрями розвитку інституту кримінального проступку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження будь-якого кримінально-правового явища починається з його визначення. Законодавець пропонує визначення кримінального проступку, наведене в частині 2 статті 12 КК України (у запропонованій законопроектом редакції): «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі». Не вдаючись у глибокий аналіз змісту такого визначення та основних ознак цього поняття, зазначимо, що обраний законодавцем підхід не зовсім коректний. Так, кримінальний проступок, як і злочин, є різновидом кримінального правопорушення, отже, йому притаманні всі основні ознаки кримінального правопорушення. Якщо звернутися до запропонованого визначення кримінального правопорушення, то можна побачити, що ознаки, наведені в ньому, співпадають з ознаками кримінального проступку: «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Таким чином, законодавець у визначенні кримінального проступку чомусь вирішив повторити ознаки, які притаманні йому за ознаками виду. На наш погляд, у визначенні кримінального проступку достатньо було лише вказати на ознаку, яка відрізняє такий вид кримінального правопорушення від інших, зокрема, від злочину. Такою ознакою виступає караність, оскільки за вчинення проступку пропонується встановлювати основне покарання у вигляді штрафу у розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі — НМДГ) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Також невдалим, на нашу думку, є використання у визначенні кримінального проступку звороту «інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі». Очевидно, законодавець мав на увазі, що за вчинення проступку має бути передбачене покарання менш суворе, ніж позбавлення волі. Але зазначене формулювання не дозволяє віднести до числа кримінальних проступків, наприклад, кримінальні правопорушення, передбачені в частинах 1 статей 125, 129, 136 КК України, які, хоча і не передбачають покарання у вигляді позбавлення волі, але містять у своїх санкціях вказівку на покарання у вигляді арешту, адже арешт відноситься до покарань, пов'язаних з позбавленням волі, є короткостроковим позбавленням волі [3]. Навряд чи законодавець закладав такий зміст у категорію кримінального проступку, напевно, має місце технічна помилка.

За такого підходу визначення кримінального проступку могло б визначатися наступним чином: «кримінальне правопорушення, за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, менш суворе, ніж позбавлення волі».

Наступним напрямом розвитку інституту кримінального проступку, на нашу думку, є визначення місця кримінальних проступків у системі Особливої частини КК України. Підхід, запропонований у законопроекті, що розглядається, навряд чи можна назвати оптимальним. Нагадаємо, що законодавець залишив без змін структуру і зміст Особливої частини КК України, не виділяючи кримінальні проступки в окремі статті, розділи чи інші структурні частини. Маємо ситуацію, коли в одній статті Особливої частини КК України об'єднуються і злочин, і кримінальний проступок. Звичайно, такий підхід приваблює тим, що залишає *status quo*, і не вимагає значних змін кримінального законодавства, залишає звичні редакції статей. Проте він створює і певні проблеми як теоретичного, так і прикладного характеру. Так, законодавець лишив без змін назви розділів Особливої частини КК України, що потягло за собою невідповідність назви розділу його змісту. Наприклад, розділ II Особливої частини КК України має назву «Злочини проти життя та здоров'я особи», хоча поєднує в собі і злочини, і кримінальні проступки, які посягають на життя та здоров'я особи. У пересічного громадянина може скластися хибне враження, що в цьому розділі, виходячи з назви, містяться лише злочини. Необхідно було або замінити в назвах розділів «злочини» на «кримінальні правопорушення», або виділяти кримінальні проступки в окремі структурні частини. Останній варіант видається більш вдалим з огляду на те, що змішування між собою

злочинів та кримінальних проступків створює складнощі для правозастосовних органів, адже складно на перший погляд визначити, де проступок, а де злочин; де за вчинення кримінального правопорушення необхідно застосовувати спрощену процедуру розслідування, а де — звичайну. Принагідно зауважимо, що схожий підхід використовує законодавець Республіки Казахстан, у якій однією з перших на пострадянському просторі запроваджено інститут кримінальних проступків, проте такий підхід складно назвати оптимальним [4].

Таке змішування має ще один негативний ефект — законодавець допускає, що кримінальний проступок та злочин можуть утворювати повторність та рецидив кримінальних правопорушень. Виходить так, що вчинення кримінального проступку особою, яка раніше вчинила злочин або має судимість за вчинення злочину, автоматично переводить такий проступок у категорію злочину. За таких обставин втрачається будь-який сенс виділення кримінальних проступків в окрему категорію, адже законодавець визнає, що вони мають однакову юридичну природу і кримінально-правові наслідки. Схожої думки дотримується і Н. А. Мірошніченко, який зазначає, що повторність проступку та повторність злочину повинні мати самостійне значення. Рецидив може бути лише при вчиненні повторного умисного злочину після засудження за перший умисний злочин, якщо судимість за нього не була знята або погашена. Призначене за кримінальний проступок покарання не породжує судимості [5, с. 335].

На нашу думку, подібний підхід доцільний лише в перехідний період, у подальшому необхідно виділяти кримінальні проступки в окрему структурну частину, наприклад, в окрему книгу Особливої частини КК України. До речі, у розділі II Концепції реформування кримінальної юстиції України зазначається, що кримінальні проступки мають бути об'єднані в новий Кодекс України про кримінальні проступки [1]. Подібний підхід може призвести до зайвого дубляжу кримінально-правових норм, порушення зв'язку кримінального матеріального та процесуального права.

Кримінальні проступки не повинні утворювати повторність кримінальних правопорушень або їхній рецидив. Для посилення відповідальності осіб, які раніше вже вчиняли кримінальні проступки, достатньо вказати лише в Загальній частині, що повторне вчинення проступку збільшує строк або розмір покарання на певну величину (наприклад, у півтора раза).

Наступним, найбільш очевидним, напрямом розвитку інституту кримінальних проступків є розширення кола таких кримінальних правопорушень. Навряд чи є прийнятною ситуація, коли до кола кримінальних проступків віднесено лише один вид адміністративних правопорушень — керування транспортним засобом у стані сп'яніння. Потребують віднесення до кримінальних проступків й інші адміністративні правопорушення, не пов'язані з порядком управління (наприклад, дрібне хуліганство та дрібне викрадення чужого майна).

Можна погодитися з Д. С. Азаровим, який пропонує наступний алгоритм при визначенні кола адміністративних правопорушень, які доцільно визнати кримінальними проступками:

1. Серед усіх адміністративних деліктів доцільно вибрати ті, у складі яких діяння полягає в порушенні загальних регулятивних норм (норм, не розрахованих на регламентацію поведінки окремих категорій осіб), що є однією з основних ознак кримінальних правопорушень у конвенційному розумінні цього поняття.

2. З адміністративних правопорушень, визначених відповідно до попереднього пункту, слід виокремити ті, які в силу свого характеру або ж вітчизняної кримінально-правової традиції не можуть вважатися кримінальними, наприклад, порушення правил тримання собак і котів (стаття 154 КУпАП). Зокрема, до них варто віднести правопорушення, що є надзвичайно поширеними (наприклад, більшість порушень правил дорожнього руху), небезпека (шкідливість) яких не досягає рівня, традиційно притаманного кримінальному правопорушенню. При цьому сама лише поширеність посягань не може слугувати достатньою підставою для визнання делікту адміністративним чи кримінальним, однак її не можна не враховувати з погляду завантаженості судів.

Відповідальність за такі правопорушення має наставати в адміністративному порядку за умови, що порушники матимуть змогу оскаржити рішення органу управління до суду в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України із забезпеченням гарантій, закріплених у статтях 6 і 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

3. Адміністративні правопорушення, коло яких визначено відповідно до пункту 1 (за винятком деліктів, описаних у пункті 2), трансформувати в кримінальні (з урахуванням теперішніх адміністративно-правових та майбутніх кримінально-правових санкцій зовсім не обов'язково, що такі правопорушення будуть вважатися саме проступками, а не злочинами).

4. Визнати кримінальними (не обов'язково проступками) ті адміністративні правопорушення, що не охоплюються ознаками, визначеними в пункті 1, проте за які передбачені стягнення, що за своєю суворістю, каральним та превентивним характером відповідають покаранню [6, с. 150–151].

Внесення змін до кримінального законодавства, якими запроваджено інститут кримінальних проступків, потягло за собою зміни санкцій статей та частин статей, які передбачають відповідальність за окремі злочини. У деяких випадках розміри або строки відповідних покарань було зменшено, відповідальність за вчинення таких кримінальних правопорушень пом'якшено, в інших — навпаки, відповідні розміри або строки були збільшені, відповідальність посилена. Обґрунтованість таких змін, враховуючи відсутність будь-яких пояснень з цього приводу від авторів законопроекту, викликає сумнів. Тому завданням подальшої правотворчості в цій сфері стане узгодженість таких змін із загальною системою покарань Особливої частини КК України.

Так, Н. А. Орловська звертає увагу на наступні обставини. Кримінальні проступки зовсім не підміняють злочини невеликої тяжкості: шляхом корегування санкцій деякі зі злочинів невеликої тяжкості мають перетворитися на кримінальні проступки, а інші — на нетяжкі злочини. Для злочинів невеликої тяжкості, яким автори законопроекту «відмовили» в переведенні в кримінальні проступки, це означає фактичне збільшення ступеня тяжкості, адже вони мають стати нетяжкими злочинами (аналог теперішніх злочинів середньої тяжкості). Поряд з цим, умисний злочин середньої тяжкості (частина 1 статті 185 КК України в чинній редакції) пропонується віднести до числа кримінальних проступків. Таким чином, утворення кримінальних проступків, на думку дослідниці, полягає в дещо довільному перегляді санкцій різних за ступенем тяжкості злочинів, тобто механічній підгонці санкцій під класифікацію кримінальних правопорушень, запропоновану авторами законопроекту № 7279-д [7, с. 306–307].

Останнім напрямом розвитку інституту кримінального проступку, на наш погляд, має стати чітке визначення специфічних кримінально-правових наслідків вчинення кримінального проступку. Не може вчинення злочину та кримінального проступку тягнути за собою однакові наслідки. Необхідно визначитися з тими видами покарань чи інших заходів кримінально-правового впливу, які можуть застосовуватися за вчинення кримінального проступку. Не повинно, на нашу думку, вчинення кримінального проступку тягнути за собою судимість, навіть в такому «урізаному» виді, як пропонується законопроектом, що розглядається. Адже виконання окремих покарань, які законопроектом, що розглядається, можуть застосовуватися до осіб, що вчинили кримінальний проступок, у певних випадках займає не один рік, і весь цей час за особою зберігається статус судимої. Ще раз зауважимо, що за таких умов втрачає сенс розподіл кримінальних правопорушень на злочини та проступки.

Слід підтримати позицію науковців, які зазначають, що відповідальність за кримінально карані діяння необхідно реалізовувати у формі таких заходів впливу, як покарання за вчинення злочинів, яке має тягти за собою судимість, та стягнення за вчинення кримінальних проступків без наслідку у вигляді судимості. Такі наслідки вчинення кримінальних правопорушень повинні мати структурований характер та перебувати в системному зв'язку з класифікацією правопорушень на проступки і злочини і категоризацією самих злочинів [8,

с. 149; 9, с. 175; 10, с. 178; 11, с. 141–142]. На відсутність судимості та застосування стягнення за вчинення кримінального проступку вказує і Концепція реформування кримінальної юстиції України [1].

Висновки. Таким чином, на нашу думку, основними напрямками подальшого розвитку інституту кримінального проступку в кримінальному праві України є: уточнення визначення кримінального проступку; визначення його місця в окремій структурній частині кримінального законодавства; розширення кола кримінальних проступків; чітке визначення специфічних кримінально-правових наслідків вчинення кримінального проступку.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: проект Закону України № 7279-д від 20.04.2018. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=469718>.
3. Бурдін В. М. Арешт як вид кримінального покарання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3–4. С. 215–219.
4. Данилевский А. А., Данилевская Ю. А. Понятие уголовного проступка в уголовном праве Казахстана и Украины. *Актуальные проблемы юридической науки: вопросы теории и практики: материалы межд. науч.-практ. конференции*. Алматы: ООНИИРИП Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, 2017. С. 59–62.
5. Мірошніченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 331–336.
6. Азаров Д. С. Трансформація адміністративних правопорушень у кримінальні проступки: концептуальні засади. *Наука і правоохорона*. 2013. № 1. С. 146–151.
7. Орловська Н. А. Проблеми класифікації кримінальних правопорушень (до питання про запровадження кримінальних проступків). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 305–308.
8. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія / авт. кол. : В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцян та ін.; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса: Юридична література, 2012. 424 с.
9. Орловська Н. А. Кримінально-правові заходи за вчинення кримінального проступку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 173–176.
10. Дмитрук М. М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 224 с.
11. Хильченко А. Кримінально-правові наслідки вчинення кримінального проступку. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 140–146.

Данилевский Андрей Александрович,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА УГОЛОВНОГО ПРОСТУПКА

Стаття посвящена анализу перспектив развития института уголовного проступка в уголовном праве Украины. Исследуются основные направления развития института уголовного проступка, выделяются отдельные недостатки и пробелы уголовно-правовой регламентации ответственности за совершение уголовных правонарушений. На основании проведенного анализа предлагаются изменения в действующее законодательство Украины, а также авторское видение дальнейшего развития института уголовного проступка в уголовном праве Украины.

Ключевые слова: проступок; преступление уголовное правонарушение; ответственность; наказание; уголовный закон

Danylevskiy Andriy Oleksandrovyh,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

THE PERSPECTIVES OF DEVELOPING THE INSTITUTION OF MISDEMEANOR OFFENSE

The article aims to analyze the perspectives of developing the institution of misdemeanor offense in the criminal law of Ukraine. Based on the analysis of the draft law which may introduce the institution of misdemeanor offense into Ukrainian criminal legislation, the author defines the key directions of its development, determines certain shortcomings and gaps of criminal regulation of the liability for the crimes.

The author considers that the key directions of further development of the institution of misdemeanor offense in criminal law of Ukraine are detailing of the definition of misdemeanor offense, determining its place in the particular part of criminal legislation, enlarging the range of criminal misdemeanors, clear defining the specific criminal consequences of commission of the criminal misdemeanor.

The shortcoming of the definition of criminal misdemeanor outlined in this draft law is overlapping of the elements of criminal offense (the criminal misdemeanor is its variety) and usage of reference to the punishment which is connected with the imprisonment; thus, it renders impossible to consider the criminal misdemeanors as the offenses that involve the arrest. The author's definition of criminal misdemeanor clear of those shortcomings is proposed.

The placement of criminal misdemeanors along with crimes in the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is nonoptimal, it contradicts the chapter titles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, complicates the understanding of the criminal law, negates the division of the criminal offenses into crimes and misdemeanors. It seems correct to place the criminal misdemeanor in the separate structural part of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

The author proposes to expand the range of the criminal misdemeanors by means of certain administrative offenses that do not impinge on administrative order.

Key words: *misdemeanor; crime; criminal offense; liability; punishment; criminal law.*

Надійшла до редколегії 21.01.2019